

Олександр ДАРОВАНЕЦЬ

ПРОТИМОНОПОЛЬНА АКЦІЯ ОУН НА ВОЛИНІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

З давніх-давен людство стикалося з проблемою пияцтва, тобто споживання алкогольних напоїв з метою сп'яніння. Позаяк алкоголь є отрутою для людського організму, масове споживання спиртних напоїв мусило серйозно підривати здоров'я людей. Окрім того, алкоголь є наркотиком, який може усувати різного роду бар'єри в поведінці людей і спричиняти помітний розклад суспільної моралі. У плані економічному споживання алкоголю супроводжується значними фінансовими витратами на його купівлю, що часто-густо значно погіршувало матеріальне становище сімей, до складу яких входили пияки. Шкідливість спиртного не викликає сумнівів, але значна частина людства не може відмовитися від пияцтва. Це пояснюється перш за все можливістю мати великі прибутки від продажу спиртних напоїв, а також віковими традиціями та стереотипами, які міцно вкоренились у свідомості населення.

Тому проблема боротьби з пияцтвом як суспільним лихом була актуальною майже на всіх етапах розвитку людства від першого випадку вживання спиртного аж дотепер. Хронологічно ця розвідка охоплює період 1929–1939 років, тобто від заснування ОУН до краху Польщі в результаті вересневої кампанії 1939 року.

Джерельною базою цього дослідження є переважно документи та матеріали польських органів безпеки, інструктивні матеріали ОУН, які зберігаються у фондах Державних архівів Волинської, Рівненської та Львівської областей, а також матеріали із офіційних збірників законів та розпоряджень польської влади¹. Доповнюють джерельну базу видання ОУН

¹ Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 1 (Волинська воєводська команда державної поліції). – Оп. 2. – Спр. 5307, 7229, 7662, 7781, 7837; Ф. 45 (Луцьке повітове староство). – Оп. 1. – Спр. 2010; Ф. 46 (Волинське воєводське управління). – Оп. 9а. – Спр. 665, 670, 990, 1007; Ф. 216 (Прокурор Луцького окружного суду). – Оп. 3. – Спр. 1362, 1813, 1934, 1964, 1970; Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. 33 (Прокурор Рівненського окружного суду). – Оп. 4. – Спр. 70, 78, 90; Фонд бібліотеки. – Інв. № 877 (Монографія ОУН на Волині. – Луск, 1935); Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 121 (Львівська воєводська команда державної поліції). – Оп. 1. – Спр. 413; *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* (далі – DURP). – Warszawa, 1922. – № 47. – Poz. 409; 1927. – № 78. – Poz. 443; *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu* (далі – DUMS). – Warszawa, 1927. – № 3. – Poz. 39; № 4. – Poz. 54; № 12. – Poz. 148.

“Твори себе сам”, матеріали із журналу “Відродження”, який був пресовим органом одноіменного протиалкогольного товариства, а також спогади Федора Бортника, Лева Ребета й Інни Шабали (Тищук)². Окремі факти, які дають змогу повніше дослідити вказане питання, почерпнуті із преси та довідкової літератури, а також з науково-довідкового апарату 27 тому “Літопису УПА”³.

Питання протимонопольної акції ОУН частково розроблене в українській історіографії. Найґрунтовніше його розроблено у праці Б. Савчука “Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х роках XX ст.”, в якій один із параграфів присвячено саме протиалкогольній боротьбі українського націоналістичного підпілля. Протимонопольній акції ОУН присвячений і фрагмент монографії Петра Мірчука “Нарис історії ОУН”. Матеріал, який допомагає ґрунтовніше висвітлити проблему участі ОУН в протиалкогольній боротьбі на теренах Західної України, міститься в праці О. Багана “Націоналізм і націоналістичний рух”, а також у низці праць автора цієї статті. У зарубіжній історіографії цьому питанню не надавалося важливого значення, і його в працях закордонних істориків спеціально не розроблено. Тому навіть у найдокладнішому на сьогодні закордонному дослідженні з історії ОУН міжвоєнного періоду польського дослідника РОКУ Висоцького “Організація Українських Націоналістів у Польщі в 1929–1939 роках. Генеза, структура, програма, ідеологія” є лише кілька побіжних згадок про протимонопольну акцію ОУН⁴.

² Я. Л. Твори себе сам. – Б. м. в., 1953. – 22 с.; Ребет Л. Світла і тіні ОУН. – Мюнхен: Український самостійник, 1964; Українська гімназія в Луцьку. Спогади. 1918-1939. – Луцьк, 1998. – 219 с.; Відродження (Львів). – 1930. – Ч. 2, 4; 1931. – Ч. 1, 3; 1933. – Ч. 4-5; 1938. – Ч. 4-5.

³ Гривул Т., Мороз В., Муравський В., Окаринський В. Матеріали до пластового мартиролога (пам'яті Івана Гавдици). – Львів, 2003. – 120 с.; Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто–Львів: Видавництво Літопис УПА, 1997. – Т. 27 – 279 с.; Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943-49. Довідник II. – Нью-Йорк: Пролог, 1995. – 294 с.; Якубюк А. Комбатанти Волинського краю // Волинь. Всеукраїнський суспільно-політичний, літературно-мистецький часопис. – Луцьк, 2002. – Ч. 4. – С. 133-158; Неділя (Львів). 1930. – 16 березня.

⁴ Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. (Історія та ідеї). – Дрогобич: Відродження, 1994. – 192 с.; Дарованець О. Боротьба ОУН проти асиміляційно-репресивної політики польської влади щодо українців Волині (1929-1939) // Український визвольний рух. Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни / Відп. ред. В. В'ятрович. – Львів: “Мс”, 2003. – З. 2. – С. 53-73; Дарованець О. Організаційний стан та діяльність Луцького повіту ОУН в 1937-1938 роках // Український визвольний рух. – Львів: “Мс”, 2003. – З. 1. – С. 45-56; Дарованець О. Репресії польської влади проти членів Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів на Волині (1929-1934) // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – № 5-6. – С. 271-285; Мірчук П. Нарис історії ОУН. – Мюнхен-

Панівні кола Польської держави, під владою якої в 1920–1939 роках перебували західноукраїнські землі, зокрема і Волинь, розглядали пияцтво та тютюнопаління передовсім як явища, котрі можуть дати чималий зиск і допомогти заткнути “дірки” в державному бюджеті. Саме тому було ухвалено закони, які встановлювали державну монополію на виробництво та реалізацію спиртних напоїв та тютюну: закон від 1 червня 1922 року про тютюнову монополію, закон про спиртову монополію від 31 липня 1924 року і розпорядження Президента Польщі* про спиртову монополію від 26 травня 1927 року.⁵ Протягом перших семи років у горілчано-спиртовий фонд надійшло близько 7,7 млн. польських злотих. У 1930 році надходження до державного бюджету від продажу спиртного становили 670 млн. злотих, а в 1931 – 723 млн. злотих. Навіть у найнесприятливішому для польської спиртової індустрії 1937 році, коли бюджет Польщі становив 2221 млн. злотих, кошти від продажу спиртного становили 10 відсотків, а від продажу тютюну – 13 відсотків. Окрім того, пияцтво було однією з форм визиску села, яка давала змогу викачувати кошти із сільського господарства з подальшим їх перерозподілом у вигідних для влади напрямках. Так, наприклад, 1934 року 1 кг тютюну коштував стільки, скільки 572 кг жита, а 1 л горілки – як 39 кг жита⁶. Тому влада не збиралася відмовлятися від такого способу вирішувати деякі свої проблеми, хоча чітко уявляла негативні соціально-економічні та морально-психологічні наслідки поширення пияцтва. Через це боротьба з таким суспільним злом як пияцтво не знаходила дієвої підтримки польської влади. Так, наприклад, закон “Про обмеження продажу і споживання алкогольних напоїв” від 23 квітня 1920 року був досить прогресивним, але відверто нехтуваним на місцях з боку органів адміністрації та комерційних структур. Причиною знову ж таки були великі прибутки від продажу спиртних напоїв. А новий закон “Про обмеження продажу і споживання алкогольних напоїв” від 21 березня 1931 року сенаторка Олена Кисілевська взагалі назвала “алкогольним” і таким, що кладе край боротьбі з пияцтвом⁷. Фактичним підтвердженням

Лондон–Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. – Т. 1. – 639 с.; Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х роках XX ст. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 248 с.; Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929-1939. Geneza, struktura, program, ideologia. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003. – 433 s.

* Мало силу закону.

⁵ БШР. 1922. № 47. Рог. 409; 1927. № 78. Рог. 443; ОПМ8. 1927. № 3. Рог. 39; № 4. Рог. 54; № 12. Рог. 148.

⁶ Відродження. – 1930. – Ч. 4. – С. 1; Савчук Б. Корчма... – С. 143, 150.

⁷ Відродження. – 1931. – Ч. 4. – С. 1; Савчук Б. Корчма... – С. 141-142.

цієї думки О. Кисілевської був стан, який витворився на початку 1930 року на теренах Галичини та Волині, де існували 4925 корчем⁸.

Дуже загрозливим виявилось становище на теренах Волинського воєводства: хоч там було порівняно мало спиртових підприємств (на 1926 рік – 11 гуралень проти 144 у Станиславівському воєводстві) і пивоварень (на середину 1920-х років – 15), але це компенсувалося таким розмахом місцевого самогонваріння, що за рівнем споживання алкоголю Волинське воєводство займало одне з перших місць у Польщі⁹. Разом з тим, досить великими були обсяги продажу монопольних спиртних напоїв. Лише в січні 1930 року в Луцьку було продано 14 вагонів горілки й вина, не рахуючи коньяку¹⁰. На думку Б. Савчука, рівень споживання горілки на Волині був на 20–30 відсотків вищим, ніж у Галичині¹¹.

Чимало свідомих українців Галичини і Волині з жахом спостерігали за руйнівними наслідками поширення пияцтва. Так, наприклад, у сім'ях, де хоча б один із батьків зловживав горілкою, народжувався 21 відсоток мертвих дітей, а 33 відсотки дітей народжувались із серйозними порушеннями здоров'я¹². Зростало усвідомлення того, що алкоголь і тютюн є дієвими засобами нищення і закабалення української нації. Стурбованість таким станом речей чітко виявилася на шпальтах місячника "Відродження": "Чи не бачиш, якого страшного національного злочину допускаються всі верстви нашого громадянства без різниці стану і полу, кидаючи річно пів мільярда золотих на алкогольні напитки та тютюн, тоді, як в цілому краї панує безробіття й недостаток, а наші культурні, освітні, економічні та гуманітарні установи нидіють в недостатчі матеріальних засобів?"¹³.

Саме тому на теренах Західної України почала розвиватися і набирати сили протиалкогольна і протинікотинова боротьба. На думку Б. Савчука, "коли у 1920–1939 рр. Польська держава проводила відверто дискримінаційну асиміляторську політику, антиалкогольна боротьба в Західній Україні стає впливовим фактором внутрішньої консолідації та солідарності українського населення, а також важливим аспектом польсько-українських відносин". Протиалкогольні та протинікотинові резолюції ухвалювалися в 1931–1933 роках на з'їздах "Просвіти", "Союзу Українок", "Рідної школи", а також на VII з'їзді українських кооперативних установ. На установчих зборах 27 лютого 1929 року було відновлено діяльність протиалкогольного і протитютюнового Товариства

⁸ *Відродження*. – 1931. – Ч. 1. – С. 2-4.

⁹ Савчук Б. *Корчма...* – С. 143-144, 147-148.

¹⁰ *Неділя*. – 1930. – 16 березня.

¹¹ Савчук Б. *Корчма...* – С. 148.

¹² *Там само*. – С. 153.

¹³ *Відродження*. – 1930. – Ч. 2. – С. 1.

“Відродження” (утворилося 14 лютого 1909 року, але припинило свою діяльність під час Першої світової війни), якому за статутом, надавалося право діяти на всіх українських землях. 29 вересня 1929 року відбулися чергові збори, які сформувавши керівний орган “Відродження” і перенесли його центральною із Рогатина до Львова¹⁴. Центральною тезою ідеології “Відродження” було таке твердження: “Українці повинні вірити, що тверезість промостить шлях до найкращих днів та дозволить досягнути повну незалежність, а згодом і власну державність”¹⁵.

У 1929–1933 роках, за активної підтримки багатьох українських громадських і політичних організацій, а також націоналістичного підпілля, було створено 27 філій і 135 гуртків “Відродження” із 6,4 тис. членів¹⁶. Пізніше, в 1934–1935 роках, товариство “Відродження” опинилося в глибокій кризі, але 1936 року розпочалася реорганізація його низових осередків, спрямована на посилення їхньої дієвості та самостійності, а за підтримки “Просвіти” та низки інших українських громадських організацій розгорнуто масову пропаганду, покликану згуртувати всі здорові сили під стягом боротьби за добробут і здоров’я нації¹⁷.

На Волині протиалкогольну плебісцитову кампанію очолила “Просвіта”, яка, наприклад, лише 1931 року на Горохівщині організувала голосування за знесення корчем у 23 громадах. У цьому їй допомагало українське націоналістичне підпілля, яке провадило масову організаційну роботу. Протиалкогольний рух помалу поширювався і в інших повітах Волинського воєводства. Перше на Волині “весілля без горілки” відбулося в травні 1931 року в с. Білка (пов. Кременець). Таке становище польська влада вважала загрозливим для себе і в 1929–1931 роках заборонила на Волині всі організації “Просвіти”¹⁸.

За посередництвом львівської Головної ради “Відродження” та волинських комітетів УНДО у квітні 1933 року виникла перша на Волині філія товариства в Луцьку, а до кінця року такі філії були створені у Володимирі-Волинському, Берестечку, Вишгородку і Рівному. З Галичини для них постачали антиалкогольну літературу та інструктивні матеріали¹⁹. Свій вплив “Відродження” намагалися поширити не лише на теренах Південної Волині, але і на Поліссі. Так, наприклад, у м. Бережниці Дубровицької гміни Сарненського повіту був організований осередок “Відродження”, яким керував Трохим Сикідин. Цей осередок утримував сталий зв’язок зі Львовом та Степанню і поширював 1933 року

¹⁴ Савчук Б. Корчма... – С. 120, 154, 156, 178.

¹⁵ Відродження (Львів). – 1933. – Ч. 4-5. – С. 50-51.

¹⁶ Відродження. – 1931. – Ч. 3. – С. 4-5; Савчук Б. Корчма... – С. 158.

¹⁷ Савчук Б. Корчма... – С. 166.

¹⁸ Там само. – С. 161, 214, 221.

¹⁹ Там само. – С. 162.

отримувани в централі “Відродження” у Львові календарики²⁰. Проводилися і масові протиалкогольні акції. 15–16 червня 1933 року Товариство “Відродження” у Львові організувало свято “Козацьких Могил” під селом Пляшова (гм. Теслугів). У тій урочистості взяли участь близько 7 тис. осіб. Під час свята було розкидано кілька листівок ОУН²¹.

Проте польська влада в зародку придушила діяльність “Відродження” на Волині. Офіційно не було зареєстровано жодної його філії, а з 13 вже фактично наявних гуртків товариства вдалося легалізувати лише один, причому завдяки безпосередньому зверненню до Міністерства внутрішніх справ. Ця фактична заборона протиалкогольного товариства була протизаконною і мотивувалася лише тим, що воно несе “загрозу публічному спокою” та має “політичне підґрунтя”. Спроби узаконити діяльність осередків “Відродження” на території Волинського воєводства, в тому числі і через Українську парламентську репрезентацію у польському сеймі в 1937–1938 роках не мали успіху²². Перешкоди протиалкогольному рухові логічно впливали з переліку заходів, які пропонувала польська влада у справі боротьби з ОУН на Волині. У другій частині цього переліку (“Превенція суспільна”) був і такий: “5) ліквідування тих українських господарчих, суспільних та релігійних установ, які є, по суті, осередками політичної акції, ворожої Польській державі”²³. До таких установ польська влада зараховувала і Товариство “Відродження”. Однією з ілюстрацій цього є повідомлення конфідента “Плотніка” (грудень 1935), в якій говориться, що Данило Ткачук із с. Ільпибоки Дубенського повіту привозив із Луцька великі транспорти протидержавної літератури, зокрема і календарі “Відродження”, які Ткачук продавав у селі²⁴.

Інколи активістів “Відродження” притягали до кримінальної відповідальності за їхню протиалкогольну та протитютюнову пропаганду. В повідомленні агента “Одважного” згадується, що в Рівненському окружному суді відбувся судовий процес проти мешканців с. Спасів Здолбунівського повіту Іларіона Семенюка та Кирила Карп’юка, яких звинувачували в нелегальному організуванні осередку Товариства “Відродження”²⁵. У березні 1938 року в Рівному відбувся судовий процес проти Павла Семенюка, звинувачено у зберіганні “нелегальної” “відродженської” літератури та проведенні “антидержавної” (протиалко-

²⁰ *Monografia ...* – S. 73zw.

²¹ *Ibid.* – S. 11.

²² *Савчук Б. Корчма...* – С. 162.

²³ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 1007. – Арк. 70.

²⁴ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 78. – Арк. 1-1зв.

²⁵ *Там само.* – Арк. 74.

гольної) діяльності. Уникнути суворого покарання йому вдалося лише завдяки тиску громадськості²⁶.

Побоювання польської влади часто були небезпідставними. Виходячи з основного постулату визвольної концепції “опори на власні сили”, УВО й ОУН прагнули опанувати все суспільне життя українства. Одне з центральних місць у націоналістичній доктрині антиалкогольного руху займала боротьба проти державної горілчаної монополії як “важливої матеріальної опори” польської окупаційної влади. При цьому ідеологи ОУН виходили з того, що купівля спирту і тютюну приносить для українського населення значні витрати, а для державного бюджету – великі прибутки. Боротьба проти монопольної горілки була складником загальнонаціональної кампанії за відмову сплачувати всі види податків. У своїх виступах націоналісти доводили, що вживання алкоголю та тютюну принижує національні почуття й позбавляє національний організм сили, стремління та енергії, які необхідні для боротьби за визволення з-під чужого ярма. Будь-які компроміси в цій справі категорично відкидали, а осіб, що не підтримували протиалкогольної боротьби, називали зрадниками і “хрунями”²⁷.

Для досягнення мети ОУН допускала застосування усіх можливих (легальних і нелегальних) форм і засобів боротьби, зокрема й таких радикальних, як підпал корчем, вигнання та покарання шинкарів, а також засудження пияків як зрадників української нації тощо²⁸.

В інструкції для станичних ОУН (“Правильник мужа довір’я”, 1936) вказано, що вони мають проводити протимонопольну акцію. Окрім того, “Правильник” застерігав, що за контакти з пияками членам Організації загрожують кари²⁹. Негативне ставлення ОУН до алкоголю впливає з інструкції ОУН, виявленої у вилученому поліцією в Семена Поліщука архіві повітового проводу ОУН Луччини: “Усунути силою з весіль горілку [...] де того не зроблять добровільно. Проводити бойкот (ніхто не хоче бути сватом, дружкою або кумами). Весілля розігнати, винних бойкотувати і висміювати.

[...] Провести протиалкогольну і протитютюнову акцію (усно, при допомозі листівок та лекцій). Організувати (скласти) присягу для дівчат: «Не будемо пити ані приставати, любити, дружити з хлопцями, которі п’ють, курять, є злодіями і зрадниками України».

Курців, пияків і злодіїв – бойкотувати і бити. Вибивати вікна в корчмах”³⁰.

²⁶ *Відродження (Львів)*. – 1938. – Ч. 4-5. – С. 55-56.

²⁷ *Савчук Б. Корчма...* – С. 202.

²⁸ *Там само.* – С. 188, 195.

²⁹ *Wysocki R. Organizacja...* – S. 176.

³⁰ *ДАВО.* – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 29-30.

Ідеологи ОУН теж намагалися виховувати негативне ставлення до алкоголю та тютюну серед членів і симпатиків Організації. Про це свідчить витяг із “12 прикмет українського націоналіста”:

“11. Здоровий, це значить, що він хоче бути здоровим. Він хоче, щоб ціле молоде українське покоління було здорове. Україна потребує сильних і здорових тілом і духом синів. Тому він в міру можливості вправляє та поширює руханку і спорт, не нищить свого здоров'я вживанням отрут – не п'є і не курить, – ні гулящим життям.

12. Обережний, це значить, що він завжди суворо придержується усіх засад конспірації”³¹.

Друкований орган УВО “Сурма” помістив в одному зі своїх номерів статтю “Геть з ляцькими монополіями!”, в якій зазначалося: “Алькоголь це засіб на те, щоб нарід сам себе добровільно й непомітно закріпоцував, щоб давав добровільно гроші на ворожих поліцаїв, агентів, чекістів, військо, суди. [...]

Вживаючи ворожих монополів, скріплюємо ворожі держави, скріплюємо свою тюрму! А нам не вільно скріплювати держав займанців! Якраз оцей політичний момент є найважливішим товчком для протимонопольної акції, в якій може і повинен взяти участь кожен українець. Протимонопольна акція це бойкот ворожих держав, підломлювання їх матеріального існування це боротьба проти наїзників засобами, доступними для кожного, це підривання влади займанців на наших землях!

Протимонопольна акція це zarazом посилення нас самих. Абстрагуючи від того, що гроші, які б ми могли дати займанцеві, можемо ужити куди корисніше, зокрема передати їх на наші народні цілі, – всеж треба сказати, що повздержливість від монополів зменшує можливість нищення характерів; відомо ж, що алкоголь сприяє робити з людей зрадників, донощиків та злодіїв народного добра, тощо. Міжтим наша визвольна праця вимагає чистих і непохитних характерів!

Тому геть з ворожими монополіями!”³².

Визначаючи головні форми висизку українського села, українське націоналістичне підпілля на перший план висувало польську колонізацію, плату за користування лісами і пасовищами та шинки, котрі вважали формою добровільного податку, який платить українське населення державі³³. Тому один із чільних діячів Організації П. Мірчук у своїй праці “Нарис історії ОУН” твердив, що антиалкогольна акція ОУН була скерована проти польських державних фінансів передовсім з політичних мотивів. “На доручення КЕ ОУН [Крайової Екзекутиви ОУН. – О. Д.]

³¹ Баган О. *Націоналізм...* – С. 178; Мірчук П. *Нарис історії ОУН...* – С. 128.

³² Савчук Б. *Корчма...* – С. 189.

³³ Там само. – С. 190.

протимонопольній акції було надано виразно політичного характеру і кожний український патріот повинен був відмовитися від пиття горілки і від палення тютюну не лише з уваги на здоров'я, а насамперед тому, щоб купуючи ці продукти, не збагачувати своїми грішми окупанта". Мільйони золотих лишалися тепер у кишенях українських селян. Окрім того, переставши пити, ці селяни проводили вечори або в колі своєї сім'ї, або в читальні "Просвіти". Особливого розмаху протимонопольна акція набрала після страти Біласа і Данилишина, коли теренами Західної України прокотилася хвиля маніфестаційних заходів проти польської влади. У таких умовах гасло бойкоту польської монополії впало у сприятливий ґрунт. У перші тижні й місяці бойкот набув масового характеру, потім потроху став меншати³⁴.

Крайова Екзекутива ОУН на Західноукраїнських землях у листопаді 1931 року звернулася через студентські організації до місцевих осередків "Відродження" та "Просвіти" з пропозицією створити і вислати під час зимових канікул студентські групи для пропаганди гасел антиалкогольної боротьби серед селянства. Однак польська влада, яка побачила в цьому загрозу посилення впливів українських націоналістів серед населення, в зародку придушила цю акцію. Повітові старости заборонили осередкам "Відродження" і "Просвіти" вислати будь-які студентські групи на село, пригрозивши, що такі групи будуть затримувати й арештовувати³⁵.

Після заборони "Просвіти" та "Відродження" на Волині саме націоналістичне підпілля виступило тут провідною силою подальшого антиалкогольного руху. Він став важливою складовою загальної стратегічної лінії на активізацію всієї підпільно-революційної боротьби на ПЗУЗ*. У лютому 1933 року КЕ ОУН на ЗУЗ видала спеціальний наказ про початок енергійного масового виступу проти державної горілчаної та тютюнової монополії на терені Волині. Польська поліція зареєструвала в березні–квітні 1933 року десятки висланих з Галичини до Волині агітаторів, які під виглядом різних громадських заходів проводили організаційні зібрання з метою поширити "антимонопольну" акцію. Наслідком цього, на думку польських органів безпеки, стало масове вербування українців Волині в антиалкогольні гуртки, які діяли на засадах суворої конспірації. Зокрема, вони зафіксували існування 43 таких осередків, що мали "виразно політичний" характер і гуртували по 20–40 осіб, переважно молоді. До 1934 року ОУН зуміла охопити значну кількість осередків "Просвіти", "Союзу Українок", "Відродження". За даними польських органів безпеки, впливи ОУН поширювалися на багато українських легальних організацій, які діяли на Волині 1934 року, але

³⁴ Мірчук П. *Нарис історії ОУН...* – С. 335-336.

³⁵ Савчук Б. *Корчма...* – С. 191-192.

* ПЗУЗ – Північно-Західні Українські Землі; ЗУЗ – Західні Українські Землі.

найбільшим був вплив ОУН серед членів “Українського протиалкогольного Товариства “Відродження”³⁶. На думку українського дослідника Бориса Савчука, “націоналістичне підпілля стало важливим фактором піднесення українського протиалкогольного руху, надавши йому динамізму і войовничості, а також виразної політичної та антидержавної спрямованості. Коли після першої хвилі піднесення у 1929-1933 рр. намітилася тенденція до спаду антиалкогольної боротьби, ОУН виступила однією з головних рушійних сил її подальшого розгортання. У цій царині вона діяла як деструктивний елемент щодо польської влади і як творчий чинник щодо українського руху тверезості, сприяючи розбудові його організаційної мережі. [...] Незаперечне значення мав особистий ідейний та моральний приклад націоналістів, які утримувалися від вживання спиртного”³⁷.

Це було яскравим виявом діяльності референтур “органічного сектору” на різних щаблях організаційної структури (на Волині вони інколи об’єднувалися з кількома іншими в одну культурно-освітню референтуру). Завдання “органічного сектору” чітко визначені в коментарях О. Багнюка* до вилучених поліцією інструкцій ОУН. “Націоналізм обіймає всі сфери життя (т. зв. всеобіймаючість укроку націон.). ОУН, твердять вони, то не тільки револьвери і гранати, а револьвери, гранати і вся цілість українського життя. Органічний сектор обіймає життя духовне, соціальне, культурно-освітнє – т. зв. КОР, тобто культурно-освітня і господарча робота”. Цікавим моментом є те, що ці коментарі оперті на викладах одного з провідних діячів ОУН на теренах Сокальщини та Волині Івана Клімова (проваджено в Луцькій тюрмі, де І. Клімів організував вишкільну групу з числа найбільш довірених членів ОУН)³⁸.

“Органічний сектор” (“синю лінію”) представляли спеціальні уповноважені, які керували роботою т. зв. “легальників” – людей, які формально не перебували в ОУН, але були її “агентами впливу” в легальних організаціях³⁹. Такі “агенти впливу” були і в Товаристві “Відродження”, зокрема референтами Головної Ради “Відродження” були відомі діячі ОУН

³⁶ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 665. – Арк. 15зв; Дарованець О. Репресії польської влади... – С. 278; Савчук Б. Корчма... – С. 195-196.

³⁷ Савчук Б. Корчма... – С. 197.

* Провідник Юнацтва ОУН в Острозькій вчительській семінарії (1933), пізніше районний та надрайоновий провідник ОУН у Берестечку, повітовий провідник Горохівщини; став провокатором і поважно “вспав” у 1938–1939 рр. організаційну сітку на теренах Луччини, Горохівщини та Остріжчини (ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 211; Спр. 7662. – Арк. 75-76; Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 4342. – Арк. 34; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 78-79, 84-86, 89зв).

³⁸ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 670. – Арк. 5зв-6.

³⁹ Дарованець О. Боротьба ОУН... – С. 69.

М. Коржан та М. Никифорчин, а Валентина Мостович, сестра обласного провідника ОУН Миколи Мостовича, стала одним із штатних співробітників канцелярії цього товариства⁴⁰. У березні–квітні 1933 року націоналістичне студентство навіть спробувало перехопити провід в товаристві “Відродження”, але поміркованіша “старша генерація” зуміла втримати свої позиції. Це спричинило певну кризу чисельності “Відродження”, бо була проведена “чистка” “неспокійного елементу” на місцях⁴¹. Крайовий провідник ОУН 1935–1939 роках Лев Ребет зазначав, що “за ширмою «Відродження» порівняно легко було ховати політичне вістря діяльності ОУН” у напрямі розгортання бойкоту горілчаної монополії. Така метода спротиву була пасивною, але поза тим досить дієвою, не вимагала великої організованості й передбачала найменше ризику⁴². У зведенні ВВУ, зробленому на базі інформацій повітових староств, зазначається, що 1934 року впливами ОУН стовідсотково були охоплені осередки “Відродження” в Дубенському, Кременецькому та Луцькому повітах. За даними звіту ВВУ до МВС від 18 лютого 1936 року про організаційний стан ОУН на Волині, впливам ОУН підлягали осередки “Відродження” в Дубенському та Кременецькому повітах⁴³. Одним із найбільших антиалкогольних виступів ОУН стала загана вище акція протесту в червні 1933 року під час церковно-релігійного походу на “Козацькі Могили” під Берестечком. Польська влада розцінила цю акцію як промовистий доказ поширення впливів ОУН на “Відродження” і розпочала ліквідацію легальних осередків цього товариства на Волині, з яких найактивніші діяли в Якимівцях (Кременецький повіт), Луцьку тощо. Однак важко погодитись із твердженням Б. Савчука, що внаслідок розгрому 1934 року організаційної мережі ОУН, антиалкогольна робота на Волині практично занепадала⁴⁴. Річ у тому, що ідея протимонопольної боротьби зайняла поважне місце в ідеології та практиці ОУН, а боротьба з “вживанням отруй” була важливим складником виховання кадрів Організації. Цьому сприяла ще й та обставина, що ОУН була підпільною кадровою організацією і люди, які прагнули лише якихось вигод для себе, боялися ризикувати або не вміли добре володіти собою (загальне окреслення – невідповідні люди), в умовах репресивної політики польської влади з часом мусили відсіватися.

Терени Західної Волині (Володимирщина, Любомельщина, Ковельщина, Південна та Західна Горохівщина) були організаційно зв’язані з Сокальською областю (округою) ОУН. Сокальщина була одним

⁴⁰ Савчук Б. Корчма... – С. 157.

⁴¹ Відродження. – 1933. – Ч. 8. – С. 117-118; Савчук Б. Корчма... – С. 194-195.

⁴² Ребет Л. Світла і тіні... – С. 191.

⁴³ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 1007. – Арк. 12; ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 78. – Арк. 41-41зв.

⁴⁴ Савчук Б. Корчма... – С. 196.

із найактивніших теренів у справі проведення протимонопольної акції, під час якої ОУН вдалась до жорстких засобів поборювання пияцтва. Улітку 1933 року на Сокальщині, в розпал протиалкогольної боротьби, побито закоренілих п'яниць у корчмах і при тому також зруйновано корчми⁴⁵. Члени ОУН самі подавали приклад абстиненції, а окремі з них брали участь в праці “Відродження”. Так, наприклад, зі звітів про “ліквідацію” ОУН на Сокальщині від 8 березня та 19 червня 1938 року випливає, що 2 із 69 членів ОУН, згаданих у в цих звітах, були членами “Відродження”⁴⁶.

Відгосл протиалкогольної боротьби в Галичині долинав і до Волині. Так, наприклад, 1935 року Іван Борщук зі Львова провадив агітацію в дусі “Відродження”, а Іван Олійник із с. Торки Сокальського повіту виступив організатором та ініціатором створення нелегального осередку “Відродження” в с. Княже Підберезівської гміни Горохівського повіту⁴⁷. Згідно з інформацією конфідента “Верба”*, осередок Т-ва “Відродження” в с. Княже мав у своєму складі 10 осіб (голова осередку – Пантелеймон Братунь; Дем’ян Чех**, Степан Чех***, Корній Фотян, Касян Сушко, Григорій Матвійчук, Яків Ліщук, Василь Жолнер****, Яким Олійник, Іван Сушко)⁴⁸. З денного рапорту слідчого управління Волинської Воеводської Команди Державної Поліції від 5 серпня 1938 року випливає, що у с. Княже було створено осередок протиалкогольного Товариства “Відродження” (голова П. Братунь, скарбник В. Жолнер, секретар С. Чех)⁴⁹.

Серед конфіденційних повідомлень СПВ ВВУ № 1 від 2 квітня 1935 року є повідомлення про те, що колишній член правління “Відродження” у Володимирі Ілля Матулко підозрюваний у належності до ОУН і зв’язках із Арсеном Річинським, Василем Савичем, Іваном Коханським⁵⁰.

До Луцької області ОУН належали Луцький повіт, західні частини Дубенського та Сарненського повітів, а також східна Горохівщина. На терені цієї області поліція виявила 5 потужних протиалкогольних осередків (до заборони “Відродження” – легальних, а потім – нелегальних).

⁴⁵ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 336; Савчук Б. Корчма... – С. 220.

⁴⁶ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 1. – Спр. 413. – Арк. 20-24, 65-66.

⁴⁷ ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7781. – Арк. 11; ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 78. – Арк. 73зв.

* Іван Ліщук із с. Княже, завербований поліцією 10 травня 1938 р. Згодом зізнався, що подавав вдумані повідомлення (ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7662. – Арк. 21-21 зв).

** Дем’ян Чех до листопада 1938 р. був провідником надрайону ОУН у Княжому (ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1362. – Арк. 1, 4, 13).

*** З кінця 1938 р. Степан Чех став керівником (сільським провідником) ОУН в Княжому (ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1362. – Арк. 1, 4, 13).

**** Завербований В. Войцеховським із Горохівської повітової команди державної поліції як конфідент (ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7662. – Арк. 21зв).

⁴⁸ ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7662. – Арк. 3.

⁴⁹ Там само. – Спр. 7781. – Арк. 11.

⁵⁰ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 78. – Арк. 73зв.

Попервах найпотужнішим осередком протимонопольної пропаганди був Луцьк, у чому немала заслуга братів Івана та Миколи Скоп'юків*. У квітні 1933 року Іван Скоп'юк отримав від керівництва ОУН настанову щодо посилення організаційної акції “Відродження”, чию низку осередків він мав організувати на терені Луччини. Саме тоді й було організовано в Луцьку, за підтримки націоналістичного підпілля, а також українських легальних партій та організацій, першу філію “Відродження” на теренах Волині. 7 квітня 1933 року М. Скоп'юк, секретар “Відродження” в Луцьку, в товаристві 6 членів тієї ж організації вирушив човном по річці Стир на “Козацькі Могили”, забираючи з собою літературу “Відродження” в кількості близько 60 кг. Проте екскурсію 15 квітня 1933 року під селом Пляшова (гм Теслуґів Дубенського повіту) затримала разом з літературою польська поліція⁵¹. Тому інформація про те, що характеристичним виявом діяльності ОУН є втягувала в орбіту своїх впливів відділу “Відродження” в Луцьку, яка містилася в звіті Луцького повітового старства про організаційний стан ОУН на кінець червня 1933 року, мала під собою серйозне підґрунтя⁵².

Впливи цієї філії “Відродження” досягали і поблизьких до Луцька сіл. Яків Шевчук із Заборолля ще 1930 року, перебуваючи в Луцькій гімназії, познайомився з І. Скоп'юком, який залучив його до “Пласту”, а по розпусковій тієї організації на пропозицію Скоп'юка він записався до “Відродження”.

Згодом Шевчук став районним провідником ОУН у Заборолі⁵³.

Дуже активним був осередок “Відродження” в с. Піддубцях. Головою цього осередку в 1933 році був Антон Вовчик**. Цікава характеристика діяльності А. Вовчика міститься в протоколі переслухання свідка старшого пшодовніка слідчої служби (далі – СС) Александра Матушевича від 8 лютого 1938 року: “[...] мешканець села Піддубці Антон Вовчик в 1933 році був членом протиалкогольного та протинікотинowego Товариства «Відродження», організованого з наказу Крайової Екзекутиви Орг. Укроку Націон. через діяльних тоді членів ОУН Миколу та Івана Скоп'юків з Луцька (обидва в тюрмі). З часу зорганізування гуртка того товариства в Піддубцях в 1933 року Антон Вовчик був назначений головою, виконуючи ті функції під керівництвом вищезгаданих Скоп'юків

* М. Скоп'юк у 1930-х р. обіймав пости повітового і обласного провідників Луччини, а І. Скоп'юк – повітового провідника, організаційного та ідеологічного референта обласного проводу ОУН Луччини (до листопада 1933) (ДАВО. – Ф. 4666. – Оп. 2. – Спр. 1907. – Арк. 19зв, 20зв; Дарованець О. Організаційний стан... – С. 47).

⁵¹ *Monografia* ... – S. 37zw, 45.

⁵² ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 990. – Арк. 19.

⁵³ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1964. – Арк. 30.

** Надрайоновий провідник ОУН Піддубеччини в 1938 р. (ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2а. – Спр. 214. – Арк. 10; Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 4342. – Арк. 16).

до часу визнання через органи загальної адміністрації того товариства за шкідливе і вороже Польській державі, що мало місце в тому ж 1933 року на терені Луцького повіту. Незважаючи на заборону провадження діяльності «Відродження», Антон Вовчик, залишаючись в контакті зі Скоп'юками, які нелегально забезпечували його літературою «Відродження», поширював ту літературу з метою її усвідомлення в напрямку: 1/ про згубний вплив алкоголю і нікотину і 2/ про посилення скарбниці «ворога українського народу» (Польщі) шляхом витрати грошей на алкоголь і тютюн. Після повороту з військової служби у вересні 1935 року, Вовчик вступив до ОУН [...]»⁵⁴.

Активістами “Відродження” були Микола Якимчук*, Сергій Качинський** та Анатоль Козяр*** із с. Піддубці⁵⁵. У виданні ОУН “Твори себе сам” про А. Козяра сказано так: “Старався плекати здорову духом і тілом молодь, бо така більш здібна бути вірними синами України і стати до боротьби за її визволення. Тому ширив фізкультуру, крім того завзято поборював забави, нищення здоров’я через вживання алкогольних напитків та куріння. Для цього використав т-во «Відродження», що було й створив в тій цілі, в яке в першу чергу і сам вступив. Розповсюджував протиалкогольні і протидеморалізаційні листівки, роздавав значки, які носились в знак що є відродженцем. Коли поляки побачили що дозволене ними т-во використовується на оздоровлювання, гуртування, національного освідомлювання та організування молоді, то почали переслідувати і обривати значки. В наслідку – молодь обурювалась за насильство, не хотіла скоритись ворогові й гордо засвідчувала свою непохитність ношення значка під кляпою маринерки, хоч поліція й туди заглядала і обривала його”⁵⁶.

Таким чином, протиалкогольна боротьба ставала ще й засобом гуртування і залучення до роботи ОУН національно свідомих елементів, і коли в січні 1934 року в Піддубцях був вивішений синьо-жовтий транспарант із написом “Хай живе Україна”, то поліція запідозрила в

⁵⁴ ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1813. – Арк. 183в-19, 21.

* Районовий провідник ОУН у Піддубцях (1938–1939) (ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2а. – Спр. 214. – Арк. 10; Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 4341. – Арк. 11; Спр. 4342. – Арк. 16, 34).

** Активний член ОУН за часів польської окупації, пізніше військовий референт Крайового проводу ОУН ПЗУЗ і організатор перших відділів УПА (Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 27... – С. 78; Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943-49. Довідник П... – С. 39).

*** Районовий провідник ОУН у Піддубцях (1937) (ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2а. – Спр. 214. – Арк. 10; Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 4341. – Арк. 11; Спр. 4342. – Арк. 16, 34).

⁵⁵ Гривул Т., Мороз В., Муравський В., Окаринський В. Матеріали до пластового мартиролога... – С. 48, 53, 114; Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943-49. Довідник П... – С. 117; Якубюк А. Комбатанти Волинського краю... – С. 133, 135, 137, 141.

⁵⁶ Я. Л. Твори... – С. 10-11.

цьому саме двох членкинь осередку “Відродження” – Марію Вовчик і Ольгу Демчинську⁵⁷.

Вплив Піддубецького осередку поширювалися і на сусіднє село Ботинь. До найактивніших діячів ОУН у цьому селі поліція зараховувала Володимира Гаврилюка та Остапа Крижановського, колишніх членів тамтешньої філії “Відродження”⁵⁸.

Протиалкогольний рух у с. Лаврів нерозривно пов’язаний із постаттю відомого діяча ОУН Ананія Закоштуя*. Він, навчаючись у Луцькій Українській Гімназії, вступив до лав “Відродження”, “але не лише сам постановив не пити алкогольних напків та не курити, а й активно виступав проти вживання цих отруй як шкільною так і позашкільною молоддю, роз’яснюючи їх шкідливість та зазначуючи, що Україні потрібно здорових духом і тілом синів”. Там же він став і членом УВО⁵⁹. Як згадує Інна Шабала (Тищук), Ананій Закоштуй спиртного не пив і належав до проводу ОУН, а лаврівські хлопці “носили на грудях значки з протиалкогольним символом: келих, обвитий змією”⁶⁰.

Згідно з повідомленням Горохівської повітової команди державної поліції, 4 червня 1933 року відбулося організаційне зібрання Товариства “Відродження” в Берестечку. Створення протиалкогольного осередку в Берестечку пов’язане з організаційною діяльністю філії “Відродження” в Луцьку. О. Багнюк під час одного з допитів у грудні 1938 року свідчив, що саме М. Скоп’юк розповсюджував у Берестечку літературу “Відродження”⁶¹. За твердженням конфідента “Запорозця”, до складу нелегального осередку “Відродження” в Берестечку, числом роботою керували Олекса Багнюк та Іван Філіпович**, входили в січні 1935 року 10 осіб. Вони організували членів “Відродження” за “трійково-четвірковою” системою: 1) І. Філіпович, Опанас Надашкевич***, О. Багнюк, Яків Горбачинський; 2) Афоній Черняхівський, Лукасевич, Панкрацький; 3) Данило Савчук, Степан Савчук, Пантелеймон

⁵⁷ *Monografja ...* – S. 48.

⁵⁸ *Ibid.* – S. 40zw.

* Районовий провідник ОУН у Лаврові (1932–1933, 1936–1937), надрайоновий провідник ОУН у Лаврові (1937–1938) (ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 4342. – Арк. 34; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 79зв; Спр. 1922. – Арк. 26-30; Спр. 1954. – Арк. 89-89зв; *Monografja...* – S. 37).

⁵⁹ Я. Л. Твори... – С. 5.

⁶⁰ Українська гімназія в Луцьку... – С. 115.

⁶¹ ДАВО. – Ф. 1. – Спр. 7662. – Арк. 13, 45.

** Районовий та надрайоновий провідник ОУН у Берестечку після О. Багнюка (ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 211; Спр. 7662. – Арк. 75-76; Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 4342. – Арк. 34; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 78-79, 84-86, 89зв).

*** Член районного проводу ОУН у Берестечку (ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 211; Спр. 7662. – Арк. 75-76; Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 4342. – Арк. 34; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1811. – Арк. 78-79, 84-86, 89зв).

Тарнавський”. Згідно з повідомленням того ж “Запорожця”, Іван Філіпович у квітні 1935 року поширював у Берестечку календарики “Відродження”⁶².

Ще одним значним осередком протиалкогольної пропаганди став гурток “Відродження” в с. Храськ Новочарторийської гміни Луцького повіту. У 1936 році, перебуваючи на шевських курсах у Львові, член ОУН і колишній член УНДО Тарас Красьоха* із с. Храськ вступив до “Відродження”. По повероті додому завербував до цього товариства Трохима Шишка, Якова Красьоху-Рудика**, Юхима Красьоху, Калістрата Клока***, Ольгу Красьоху, Онуфрія Костючука, Петра Мельника, Йосипа Довгаля, а також “багато інших тамтешніх мешканців, прізвища яких не вдалося встановити”. Окрім того, Т. Красьоха завербував до “Відродження” ще 8 осіб із сіл Старий Чарторийськ, Цміни та Новосілки. Всі вони, за даними слідчого управління ВВК ДП, були членами або симпатиками ОУН. У 1937 році за збірки на справу Товариства “Відродження” 16 членів цього товариства із Храська, Цмін, Новосілок і Старого Чарторийська були оштрафовані Луцьким повітовим староством³. Робота цього осередку “Відродження” була припинена лише в другій половині березня 1939 року, коли польські органи безпеки розпочали “ліквідацію” осередків ОУН на терені Чарторийського надрайону ОУН. А 20 червня 1939 року відбувся процес у Луцькому окружному суді проти 5 членів ОУН із с. Храськ. Я. Красьоха отримав 4 роки тюрми, Т. Красьоха та К. Клок – по 3 роки, а Т. Шишко та Ю. Красьоха – по 2 роки тюрми (Ю. Красьосі кара завішена на 5 років). Усім залічено слідчий арешт від 20 березня до 20 червня 1939 року і всіх звільнено від судових оплат, але кара обтяжена 5-річним поліційним наглядом та позбавленням прав терміном на 6 років⁴.

Рівненській області ОУН підпорядковувалася організаційна сітка на теренах Кременецького, Рівненського, Здолбунівського, більшої частини Дубенського та Сарненського повітів Волинського воєводства. Радивилів і околиця організаційно були зв’язані з Бродівським повітом ОУН.

Про зв’язки українського націоналістичного підпілля на Рівненщині з товариством “Відродження” поліція стала інформувати владу ще на

⁶² ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 70. – Арк. 79; Спр. 78. – Арк. 69зв.

* Т. Красьоха – член ОУН від 1934 р., згодом сільський провідник ОУН в Храську (ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1934. – Арк. 13-14).

** Провідник “п’ятки” ОУН у Храську, потім культосвітній референт сільського проводу ОУН у Храську (ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1934. – Арк. 13-14).

*** Військовий референт сільського проводу ОУН у Храську (ДАВО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1934. – Арк. 13-14).

⁶³ ДАВО. – Ф. 45. – Оп. 1. – Спр. 2010. – Арк. 2, 3-3зв.

⁶⁴ ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7873. – Арк. 55; Ф. 216. – Оп. 3. – Спр. 1934. – Арк. 25-26.

початку 1930-х роках, після першої “ліквідації” УВО*, проведеної 1930 року на теренах Рівненського повіту: “Потрібно зазначити, що видатні члени як УНДО й УСРП, яких підозрюють у діяльності на користь ОУН, зараз намагаються легалізувати Т-во «Відродження», аби під прикриттям легального товариства провондирити роботу ОУН. У ході слідчих заходів незаперечно доведено, що члени «Відродження» проводять діяльність в напрямку ОУН. “Під час ліквідації УВО на терені повіту доведено під час слідства, що всі члени УВО належали до «Відродження», як зізнався Петро Мельничук із села Свяття. У тому часі спостережено жвавішу організаційну діяльність на користь Т-ва «Відродження» на терені повіту”⁶⁵. Нині спостережено жвавішу організаційну діяльність на користь Т-ва «Відродження» на тутешньому терені”⁶⁶.

Потужним центром протиалкогольної пропаганди став Остріг. Тут був створений осередок “Відродження”, активну участь у роботі якого брали члени Юнацтва ОУН. У службовому виданні Волинського воєводського управління “Монографія ОУН на Волині” зазначається: “З огляду на те, що робота ОУН в Острозі концентрувалася також в посталому осередку укр. Т-ва «Відродження», керованого там Борисом Петровським, Григорієм Степанюком**, Петром Степанюком, Юрієм Шукерявим, Миколою Ткаченком, Олексою Багнюком та іншими, розпорядився про посилене спостереження за діяльністю самої філії, як і осіб належних до неї, а зокрема недопущення до неї всякої літератури, ці заходи вважаю наразі за результативний спосіб поборювати діяльність ОУН, яка розвивалася під тим знаком. Зрештою, здійснені останнім часом арешти членів ОУН в Острозі, через арештування Багнюка та інших керівників «Відродження» мусять пригамувати діяльність і на тому відтинку, тобто на терені тамтешньої філії «Відродження»⁶⁷.

У тій же “Монографії” повідомляється, що з початком грудня 1933 року Євген Церкевич*** з Острога отримав з централі “Відродження” у Львові членський квиток для вручення колишньому сенатору від “Сельробу” Сергію Козицькому, який мешкав у Михай-

* УВО на теренах Волині остаточно була перетворена на зламі 1931/32 рр. (ДАВО. – Ф. 4666. – Оп. 2. – Спр. 1907. – Арк. 193в).

⁶⁵ *Monografia ...* – S. 59zw.

⁶⁶ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 990. – Арк. 243в.

** Г. Степанюк, П. Степанюк, Ю. Шукерявий – в 1930-х рр. члени повітового проводу ОУН в Острозі; Шукерявий одночасно був районним провідником в Завидові (ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 11-12, 45; 2523в-253, 255-2553в; Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 1077. – Арк. 133в).

⁷ *Monografia ...* – S. 81zw-82.

*** С. Церкевич – член повітового проводу ОУН в Острогу і одночасно районний провідник в Лідаві (ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7229. – Арк. 11-12, 45; 2523в-253, 255-2553в; Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 1077. – Арк. 133в).

лівцях, а також заклик до створення в Острозі філії “Відродження”; одночасно надіслано йому кільканадцять календариків на 1934 рік на продаж. Поліції також стало відомо, що Лонгин Полянський, Петро Грабарчук і Олександр Довмачук, що замешкали на Зацерков’ї в Острозі, були членами “Відродження”, а разом і ОУН⁶⁸.

Є. Церкевичем звербував Ю. Шукерявого до лав ОУН 1932 року і займався переважно культосвітньою роботою на терені Острога, зокрема поширенням різних легальних часописів, а також створенням в Острозі легального українського товариства “Відродження”, під прикриттям якого діяла ОУН⁶⁹.

Протиалкогольна і протитютюнова пропаганда, яку органи безпеки пов’язували з українським націоналістичним підпіллям, проваджено на терені Острога і пізніше. Так, наприклад, агент “Червоний” повідомляв, що в другій половині 1935 року до м. Острога і довколишніх сіл цілими пачками надсилали українські часописи націоналістичного забарвлення, зокрема і “Відродження”⁷⁰.

З поширенням впливів ОУН польські органи безпеки пов’язували “перші ластівки” протиалкогольної боротьби на Костопільщині. У звіті Костопільського повітового староства про організаційний стан ОУН на кінець червня 1933 року зазначалося, що відбувається підготовка ґрунту для розширення діяльності ОУН через легальні організації, зокрема і “Відродження”⁷¹. Так само вважали і укладачі “Монографії ОУН на Волині”, які зазначали: “Діяльність ОУН не обійняла наразі ширших мас українського суспільства, обмежуючись наразі до заангажування окремих одиниць, які розпочали приготування ґрунту для прихилення до гасел ОУН симпатиків шляхом конспіративної пропаганди, обираючи тереном своєї діяльності чинні легальні українські організації: «Відродження», «Сільський Господар», «Союз Українок» і т. п.

Існування ОУН у повіті доведено з часу арешту органами ДП [державної поліції. – О. Д.] мешканця села Труди гм. Степань Будька [Василь Будько – О. Д.], який у своєму зізнанні зізнався в належності до ОУН. Будько був кольпортером «Відродження» на терені повіту”.

До активних учасників протиалкогольної боротьби належали Гордій Бас* та Микола Спик із кол. Олександрівка (гміна Деражне, повіт Костопіль). Г. Бас, за даними поліції, з 1932 року став членом ОУН. Проводив роботу в напрямі створення осередку “Відродження”, яке названо “легальною

⁶⁸ *Monografia ...* – S. 89zw-90.

⁶⁹ *Ibid.* – S. 91.

⁷⁰ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 78. – Арк. 74.

⁷¹ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 990. – Арк. 11.

* Один із перших в’язнів Берези Картузької.

експозитурою ОУН”. В належності до ОУН підозрювали і М. Єпіка-“Скопа”, який брав участь у діяльності “Відродження”⁷².

Цікава інформація про початки протиалкогольного руху на теренах Дубенщини є у “Монографії ОУН на Волині”: “В ході провадженого спостереження встановлено, що в 1931 року з ініціативи Районового Товариства українських кооператив у Бродях, на терені Дубенського повіту спробувано закласти Українське Протиалкогольне товариство «Відродження», метою якого, поза пропагандою тютюнової та алкогольної абстиненції, є ширення серед членів агітації у великій мірі націоналістичної. Член «Товариства Українських Кооператив» у Бродях Юрій Говорун, підозрюваний в належності до УВО, спробував в 1931 року злегалізувати в Дубенському старостві згадане протиалкогольне товариство. Таке ж товариство спробував організувати Юстин Омельчук*, студ. Львівського університету, м-ць села Вичулки [Вичавки. – О. Д.] гм. Боремель, діяльний член УСРП, сильно підозрюваний в належності до ОУН, але подання про легалізацію тієї організації Дубенське староство не задовольнило.

Українське Протиалкогольне Товариство «Відродження», хоча формально на тут. терені не існує, однак багато прихильників серед націоналістичних кіл, назовні діяльності не виявляли, обмежуючись до отримання літератури зі Львова.

В міжчасі діяльність «Відродження» на терені повіту посилилася, переважно на терені гмін, які безпосередньо межують із Східною Малополицею [Галичиною – О. Д.]. Ту роботу провадили давніші члени «Пласту» і особи, прихильні до ОУН. Найдіяльнішими членами на терені гм. Радивилів є: Володимир Лучкань** з Радивилова, кол. член «Пласту», який прагне до закладання легальних українських суспільних осередків з метою використовувати їх для провадження крайньо шовіністичних акцій, Микола Чуй і Володимир Чуй з Радивилова, Михайло Морозюк з Бугаївки, а також Володимир Беднарський із с. Опарипси, підозрювані в роботі ОУН. Вони прагнуть до створення українських спортивних клубів у Радивилові, Бугаївці й Опарипсах.

У Теслугівській гміні впливами «Відродження» опановані села Теслугів, Хотинь і Добривода. Найвидатнішими діячами в селі Теслугові, де “Відродження” налічує близько 30 членів, є члени ОУН Дмитро Ващук і Семен Іванюк.

⁷² *Monografia ... – S. 18, 21.*

* *Поліція його трактувала як члена ОУН, але Омельчук на той час був членом УСРП, а згодом став публіцистом на службі в більшовиків.*

** *В. Лучкань та М. Морозюк – в'язні концтабору Береза Картузька в 1939 р. (Бортник Ф. Не зломли нас в'язниці // Нова Волинь (Рівне). – 2002. – 17 січня).*

У Радивиліві кілька років існує неофіційна філія Т-ва «Відродження», до якої належать Володимир Лучкань, Григорій Плашевський, Іван Гричишин і Володимир Гричишин* із Радивилова. Філією того Товариства особито керує Володимир Лучкань, який приймає нових членів, видає посвідчення і значки Т-ва. [...]

Лучкань залишається в контакті з інж. Бабієм з гм. Крупець, членом «Відродження», спільно з яким займається діяльністю на руку того ж Товариства. У тій же «Монографії» зазначається, що на терені Дубенського повіту члени Т-ва «Відродження» стовідсотково підлягали впливам ОУН⁷³.

Такий стан зберігався і надалі. Зі звітів Дубенського повітового староства про організаційний стан ОУН на 1 липня та 31 грудня 1935 року випливає, що чинні осередки «Відродження» підлягали в той час впливам ОУН на 100 відсотків⁷⁴. Так, наприклад, конфідент «Бондарень» 1935 року повідомляє: «Націоналістичну роботу в Теслугові і Жабокриках проводять місцеві осередки Т-ва «Відродження». В Теслугові найактивнішим є Степан Крисюк, який на таємних зібраннях виголошує промови, спрямовані проти Польщі. Зібрання відбуваються влітку у церковній пасіці б. Теслугова, а взимку – у мешканні Полікарпа Гаврилюка»⁷⁵.

4 грудня 1933 року в с. Спасові Мізоцької гм. Здолбунівського повіту в помешканні Михтода Грибка відбулося зібрання членів Товариства «Відродження», яке скликав Кирило Карп'юк за участі Василя Зиглевича, Никона Сащука, Василя Охвіюка, Сака Охвіюка, Степана Радюка, Андрія Гордіюка, Іларіона Семенюка, Степана Карп'юка, Степана Овсіюка, Петра Овсіюка, Івана Бародюка, Степана Лук'янчука та Андрія Карп'юка, на котрому постановлено зібрати кілька десятків підписів членів «Відродження» і переслати їх до централі у Львові для створення в Спасові філії «Відродження». Друге зібрання членів того ж Товариства відбулося 6 грудня 1933 року в помешканні Іларіона (Ілляра, Гіляра) Семенюка за участі близько 25 осіб, на якому вибрано правління філії «Відродження» в Спасові, до якого ввійшли Кирило Карп'юк (голова), Сак Корнійчук (заступник голови), Пилип Парфенюк (секретар). Протокол цього зібрання К. Карп'юк переслав до централі «Відродження» у Львові. Цей нелегально осередок «Відродження», за даними поліції, перебував під впливом ОУН, а згодом його головою став член ОУН І. Семенюк⁷⁶.

* Володимир Гричишин (Гричишин) – від 1934 р. член осередку ОУН в Радивиліві, який організаційно підлягав повітовому проводу ОУН Бродівщини (Бортник Ф. Не зломли нас в'язниці // Нова Волинь (Рівне). – 2002. – 17 січня).

⁷³ *Monografja ...* – S. 10, 13.

⁷⁴ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 990. – Арк. 75; Спр. 1007. – Арк. 32.

⁷⁵ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 78. – Арк. 69зв.

⁷⁶ *Monografja ...* – S. 85, 89zw.

Одним із найстаріших і найдієвіших на Волині протиалкогольних гуртків був осередок “Відродження” в с. Якимівцях Дедеркальської гміни Кременецького повіту. Зі звіту Волинського Воеводського Управління до Міністерства Внутрішніх Справ від 29 жовтня 1935 року про організаційний стан ОУН на Волині випливає, що цей осередок підлягав впливам ОУН. Існував він нелегально, бо діяльність “Відродження” на теренах Волині вже була заборонена⁷⁷. Протиалкогольна агітація відбувалась і в інших місцевостях Кременецького повіту. Так, наприклад, у зіставленні конфіденційних повідомлень СПВ ВВУ № 1 від 2 квітня 1935 року є повідомлення про те, що на основі власних оперативно-слідчих дій функціонери поліції встановили, що Опанас Ковальчук із с. Лопушно Кременецького повіту, якого підозрювали в діяльності на користь ОУН, поширював календарики “Відродження”⁷⁸. Поряд з опануванням осередків “Відродження”, як зручного плацдарму для ведення протимонопольної акції, та поширенням відповідної літератури, ОУН займалася вихованням своїх членів у протиалкогольному дусі, зокрема організаційні зверхники карали членів ОУН за вживання спиртних напоїв. Так, наприклад, Василь Скакальський з Кременця зізнався під час допиту в поліції, що в листопаді 1938 року був караний Андрієм Хлоупком* штрафом на суму 2 злотих 50 грошів за те, що випив келишок горілки і дав сторонньому польську книжку “Слідча служба і криміналістика”⁷⁹.

Протимонопольна акція ОУН була однією з форм боротьби за збереження і зміцнення соціальної бази українського націоналістичного руху – українського народу. Вона сприяла фізичному, моральному та економічному оздоровленню української нації, зберігала їй сили, необхідні для опору іноземним загарбникам – полякам, росіянам, німцям тощо. Одним із регіонів, де в міжвоєнний період протимонопольна акція проводилася найактивніше і мала великі здобутки, стала Волинь, насамперед ті території, які межували з Галичиною.

⁷⁷ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 990. – Арк. 43; ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 70. – Арк. 225зв.

⁷⁸ ДАРО. – Ф. 33. – Оп. 4. – Спр. 78. – Арк. 71.

* А. Хлоупок був оргреферентом ОУН Кременеччини (1937–1939) (ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 5307. – Арк. 26).

⁷⁹ ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 5307. – Арк. 19-20.